

Г Л А С Н И К

А Д В О К А Т С К Е К О М О Р Е В О Ј В О Д И Н Е

Ч А С О П И С З А П Р А В Н У Т Е О Р И Ј У И П Р А К С У

Година LXXXVI

Нови Сад, март 2014

Књига 74

Број 3

Ч Л А Н Ц И

UDC 343.711/.712"04/14"

Doc. dr Ivan Joksić,

Pravni fakultet za privredu i pravosuđe

Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu

ТЕШКА КРАЂА У СТАРОМ И СРЕДНЈЕМ ВЕКУ*

SAŽETAK: Krivično delo teške krađe pronalazimo u najstarijim pravnim spomenicima. U njima se predviđaju strože kazne za učinioce krađe koja je praćena nekom od kvalifikatornih okolnosti (pripadnost učinioca ili žrtve određenom staležu, vrednost ukradene stvari, način i vreme izvršenja dela itd.). Neretko se teškom krađom proglašavaju slučajevi koji danas ulaze u zonu razbojničke krađe i razbojništva, ili pak dolazi do njenog poistovećivanja sa proneverom i poslugom. Razlozi se tiču činjenice da u ranijim pravnim spomenicima nije postojala jasna odeljenost ovih krivičnih dela, kao što je to slučaj danas.

U najstarijim državama starog istoka i njihovim pravnim spomenicima (Hamurabijev zakonik) prisutno je razlikovanje običnog dela krađe od teške krađe praćene kvalifikatornim okolnostima u vizuri tadašnjeg tretiranja lakših i težih okolnosti. Kasniji pravni spomenici, svaki na svoj način, normiraju različite situacije koje vršenju krađe daju kvalifikatornu notu. Teška krađa je bila prisutna u najstarijim pravnim spomenicima u Srbiji, poput Dušanovog zakonika, pa sve do Kaznitelnog zakonika za knjažestvo Srbiju, te aktuelnog Krivičnog zakonika.

U radu će u kraćim crtama biti prikazan određeni broj pravnih spomenika u čijim odredbama je teška krađa bila prisutna. Pri tome, sistematika u izlaganju će biti usklađena sa periodizacijom istorije na stari, srednji i novi vek. Posebna pažnja biće posvećena pravnim

* Rad primljen: 18. 10. 2013. godine.

spomenicima u srednjovekovnoj Srbiji u kojima se mogu pronaći za-
čeci pravnog normiranja teške krađe.

Ključne reči: teška krađa, koristoljubiva namera, imovinska ko-
rist, tuđa pokretna stvar, kažnjavanje

UVODNA RAZMATRANJA

Kretanje čoveka od prvobitne zajednice do današnjih dana obeležilo je vršenje dela koja su u suprotnosti sa dozvoljenim ponašanjem. U periodu prvobitne zajednice čovek je težio da zaštiti svoj i život svoje porodice od različitih oblika ugrožavanja. No, kako je težnja za obezbeđivanjem materijalne egzistencije, u vidu prikupljanja dovoljne količine hrane i drugih potrepština, postala verni pratilac čovekovog razvoja, pojavljuje se imovina koju čine različita dobra (hrana, odeća, oruđe za obradu zemlje, oružje). Ubrzo po formiranju prvih država na Starom istoku pokazalo se neophodnim donošenje zakona u kojima bi se precizirala nedozvoljena ponašanja i način kažnjavanja lica koja ove zabrane ne budu poštovala. Pored zaštite života i tela slobodnih ljudi od različitih oblika ugrožavanja, posebna pažnja je posvećivana zaštiti imovine. Međutim, ne treba gubiti iz vida činjenicu da je određivanje zone inkriminisa-nih ponašanja kojima se vrše imovinska krivična dela vršeno na pravno nezgrap-an način. Tome doprinosi činjenica da se u starijim pravnim spomenicima nije razlikovala krađa od drugih krivičnih dela protiv imovine, poput: posluge, pro-nevere, razbojništva, razbojničke krađe itd. Prisustvo nejednakog tretiranja lica uhvaćenih u vršenju krađe, bazirano na njihovoj pripadnosti određenom sloju stanovništva, dodatno je komplikovalo izgradnju mehanizama zaštite ispoljenu kroz (ne)mogućnost kažnjavanja ili pak blažeg ili strožeg kažnjavanja lica za isto krivično delo.

Posebno otežavajuću okolnost u primeni krivičnog prava, u periodu starog i srednjeg veka, predstavlja prisustvo pravnog partikularizma. On se kreće u pravcu nejednakog tretiranja ljudi u različitim državama u kojima se prime-njuju posebni zakonski izvori, a tek supsidijarno važe odredbe opštih krivič-nih zakonika. Najizraženiji primer dvojne primene pravnih propisa možemo zapaziti u Nemačkoj u vremenu poznog feudalizma kada je bio na snazi opšti zakonik Karla V (*Constitutio criminalis Carolina*) poznatiji kao Karolina. Sa aspekta odredbi ovog zakonika moguće je govoriti o postojanju teške krađe kao zasebnog krivičnog dela. Kasniji razvoj inkriminisanja teške krađe vezuje se za pravne spomenike iz vremena prosvetćenog apsolutizma.

Na teritoriji koju je zauzimala srednjovekovna Srbija beleži se prisustvo većeg broja pravnih spomenika u kojima su sadržane odredbe o teškoj krađi. Iako se razlikuju načini njenog vršenja, u smislu određivanja zone kriminalnog

ponašanja koje običnu krađu čini težom, možemo zapaziti određene pravilnosti vezane za situacije koje ljudskim postupcima daju poseban (otežavajući) karakter. Tako se vršenje krađe za vreme posebnih okolnosti prouzrokovanih ratnim stanjem, noću, u verskim objektima i sl., smatraju posebno teškim pa to iziskuje primenu strožih kazni. Nisu retki pravni spomenici koji predstavljaju recepciju običajnog, rimskog, odnosno vizantijskog krivičnog prava. Otuda je u njima prisutan veći broj pravnih transplanata čije poreklo seže iz prošlih vremena. Tako je, na primer, Krivični zakonik Srbije iz 1860. godine donet po uzoru na Pruski krivični zakonik iz 1851. godine. S druge strane, pruskom Krivičnom zakoniku je kao uzor služio francuski *Code Pénal*. U današnjem vremenu svedoci smo stvaranja nadnacionalnog prava EU u svim granama prava pod objedinjenim nazivom komunitarno pravo. U ovom procesu prisutno je usaglašavanje različitih nacionalnih krivičnih prava kroz ujednačenu primenu instituta koji su prisutni u nacionalnim pravnim sistemima pojedinih država.

POJAM I OBLICI ISPOLJAVANJA TEŠKE KRAĐE U STAROM VEKU

U mnoštvu dela kojima se ugrožavaju najrazličitija dobra čoveka posebna pažnja je posvećivana zaštiti imovine. Napuštanjem kolektivnog načina života svojstvenog prvobitnoj zajednici i nastankom privatne imovine, mogućnosti za obezbeđivanjem njene pravne i stvarne zaštite posebno dobijaju na značaju. Razumljivo je da način i modaliteti zaštite imovine u prvim državama Starog istoka, odnosno grčkim državama-gradovima, te Rimskom carstvu znatno odstupaju od današnjeg sistema krivičnopravne i građanskopravne zaštite imovine fizičkih i pravnih lica. Ipak, nesumnjivo je da se propisivanjem strogih kazni za krađu, otimanje, različite vrste prisilnog vršenja krađe, jasno pokazivala volja tvoraca pravnih propisa da obezbede zadovoljavajući nivo zaštite imovine kao dobra od posebne važnosti.

Teška krađa, kao krivično delo kojim se narušavaju imovinska prava čoveka na pokretnoj stvari, bila je predviđena u najstarijim pravnim spomenicima država Starog istoka. Pri tome, treba voditi računa na nedovoljno razlikovanje obične krađe od teške krađe, posmatrano kroz prizmu njihovog sadašnjeg normiranja u aktuelnom krivičnom zakonodavstvu. Zato je neophodno poći od Hamurabijevog zakonika, kao jednog od najstarijih pravnih spomenika, koji sadrži krivičnopravne odredbe o teškoj krađi.¹ Prema odredbi čl. 6. Hamurabijevog zakonika propisano je da „ako neko ukrade božije ili dvorske stvari, iz hrama

¹ Marković, Č., *Hamurabijev zakonik* (prevod), Beograd, 1925, 1–17.

ili dvora, da se ubije; i onaj koji je od njega ukradeno primio da se ubije". U čl. 8. propisano je da „ako neko ukrade goveče, ili ovcu, ili svinju, ili barku, ako ukradeno pripada bogu ili dvoru, daće tridesetostruko, ako pripada muškynu, naknadiće desetostruko; ako lopov nema da plati, da se ubije". Nadalje, u čl. 25. propisano je da „ako se u čijoj kući pojavi vatra i neko, ko dođe da gasi, baci oko na svojinu gospodara kuće, svojinu gospodara kuće uzme, da se baci u istu vatru". Pored citiranih, Zakonik u konkretnim članovima propisuje situacije u kojima možemo pronaći elemente oblika teške krađe. Posebnost u njenom normiranju ogleda se u označenim kvalifikatornim okolnostima: krađa božije stvari, krađa nedoraslog, posebne okolnosti nastale za vreme požara itd. Preciznije, uočljivo je diferenciranje teške krađe izvršene u različitim okolnostima koje su u tom vremenu smatrane posebno teškim i zahtevale znatno strože kažnjavanje.

Hetitski zakonik, nastao u vremenskom periodu između 14. i 15. veka pre nove ere, predstavlja celoviti zakonski akt posmatrano sa aspekta vremena i prostora u kome se primenjivao.² Hetitski zakonik nam svedoči o prisustvu zavidne pravne kulture kod Hetita, iako njegovi članovi nisu potpuno jasno i precizno sistematizovani. Između ostalih odredbi, Zakonik je predviđao i mogućnost primene fakultativnih kazni i naknadu štete koja se mogla ostvariti na zahtev oštećenog lica. Ne treba gubiti iz vida da Hetitski zakonik u sebi sadrži preuzete norme iz ranijih pravnih spomenika koji nisu izvorno sačuvani te nismo u mogućnosti preciznije odrediti meru njegove originalnosti. Sadržina Zakonika je podeljena na odredbe krivičnog, porodičnog, stvarnog, obligacionog i statusnog prava. U okviru krivičnopravnih odredbi predviđeno je više oblika krađe koje bismo mogli, u širem smislu, podvesti pod sadašnji pojam teške krađe. Zakonik u velikom broju članova predviđa mogućnost kažnjavanja za vršenje teške krađe, uzimajući u obzir različite vrste kvalifikatornih okolnosti. Prema odredbi čl. 58. propisano je da „ako neko ukrade velikog konja, ako je polugodišnji, to nije veliki konj, ako je jednogodišnji to nije veliki konj, ako je dvogodišnji, to je veliki konj. Pre se davalo 30 konja, a sada 15 – 5 dvogodišnjih, 5 jednogodišnjih, 5 polugodišnjih. Time ispunjava svoju obavezu". U čl. 63. propisano je da „ako neko ukrade kola za vuču, pre se davalo 15 volova, a sada 10 – 3 dvogodišnja, 3 jednogodišnja, 4 polugodišnja. Time ispunjava svoju obavezu". Nadalje, u čl. 91. predviđeno je da „ako neko ukrade pčele iz košnice pre se davalo jedna mina srebra, a sada pet sekela. Time ispunjava svoju obavezu". S druge strane, u čl. 95. stoji da „ako rob pokrade kuću onda sve mora da vrati. Lopov daje 6 sekela srebra, isto tako robu se odrezuje i nos i uši i vraća se svom gospodaru. Ako više krade, više mu se propisuje, ako manje krade, manje mu se propisuje. Ako njegov gospodar kaže nadoknadiću za njega, onda on nadoknađuje.

² Kandić, L.J., *Odabrani izvori iz opšte istorije države i prava*, Savremena administracija, Beograd, 1988, 63.

Ali ako odbije, onda daje samog roba.” U mnoštvu članova koji slede, interesantno je ukazati na odredbu čl. 103. u kome se propisuje da „ako neko krađe sadnicu ako je giberšal zasada ponovo će zasaditi. Isto tako daje jedan sekel srebra. Ako su dva giberšala ponovo će zasaditi. Isto tako daje dva sekela srebra”. Navedeni članovi sadrže različite okolnosti u kojima se nalazi krivac optužen za delo teške krađe. Kvalifikatorne okolnosti se tiču načina izvršenja dela, spremnosti da se šteta naknadi, mesta izvršenja dela, vrednosti ili značaju ukradene stvari, svojstvu izvršioca, odnosno njegovoj pripadnosti višem (slobodnom) ili nižem (rob) društvenom sloju itd. Eksplicitno se pravi razlika između ranijeg i aktuelnog načina kažnjavanja krivaca za isto delo. Uočljiva je namera tvorca Hetitskog zakonika da kroz institut nadoknađivanja štete, u smislu povraćaja ukradene stvari ili materijalnog zadovoljenja oštećene strane, isprave narušenu ravnotežu dobara nastalu izvršenjem dela teške krađe.

U staroj Grčkoj se pojava, način ispoljavanja i kažnjavanje za delo teške krađe, po pravilu, može razmatrati kroz njeno prisustvo u pravnim spomenicima dveju država-gradova Sparte i Atine. Međutim, iz dveju država nije ostao nijedan obimniji autentični zakonski tekst ili kodifikacija, pa se o njihovoj pravnoj prošlosti može saznati korišćenjem literarnih i arheoloških izvora, ili pak korišćenjem pojedinačnih pravnih spomenika.³

U Sparti je na snazi bio posebno ustrojen sistem upravljanja državom zasnovan na vojnim principima. Spartansko pravo je bilo u funkciji održavanja tako postavljenih odnosa u društvu. Njegov tvorac Likurg, sudeći prema skromnim zapisima toga vremena, doneo je zakone koje je potom objavio narodu. Svojina je bila kolektivna u vidu podele na jednaki broj klerova (imanja). Istovremeno su vlasnicima klerova dodeljivani i heloti (robovi) koji su obrađivali zemlju. Usled nedovoljno razvijenih privatno svojinskih odnosa, te nepostojanja dostupnih pravnih spomenika, nije moguće saznati nešto više o postojanju krivičnog prava i sistema kažnjavanja. Uostalom, u društvu koje je suzbijalo bilo koji oblik individualizma u svim sferama gotovo da nije bilo potrebe za krivičnopravnom zaštitom privatnih imovinskih prava.

Atinska država i pravo razvijani su na dijametralno suprotnim osnovama u odnosu na spartansko. Razlikovala se obična od teške krađe, kako u odnosu na mesto izvršenja, tako i kroz način otkrivanja učinioca. „U slučajevima teške krađe (noćna krađa, krađa na sportskim borilištima) lopovu koji bude uhvaćen „sa crvenim rukama“, *in flagranti*, Sud jedanaestorice je mogao bez suđenja izreći smrtnu kaznu.”⁴ Atinsko pravo je poznavalo poseban oblik teške krađe, a to je pljačkanje hramova. Platon u svom poznatom delu *Zakoni* ovako opisuje

³ Avramović, S., *Opšta pravna istorija (stari i srednji vek)*, Nomos, Beograd, 2004, 107.

⁴ *Ibid.*, 129.

kažnjavanje krivaca za ovo delo: „Ko bude uhvaćen u pljačkanju hramova, ako je rob ili stranac, njega treba po licu i rukama žigosati sramnim žigom njegovog zločina, i treba da primi onoliko udaraca bičem koliko odrede sudije; treba ga isterati golog izvan granica zemlje. Jer takva kazna će ga možda opametiti i popraviti pošto je pretrpi.”⁵

Rimska država je razvila veličanstveni pravni sistem koji je bio u funkciji regulisanja društvenih a posebno robnonovčanih odnosa. U svim periodima razvoja rimske države pravni sistem je bio prilagođavan praktičnim potrebama. Zato u rimskom pravu ne možemo naići na tragove pravne filozofije i teorije, što je bilo svojstveno grčkoj državi i njenom pravu. Najpoznatiji, ujedno i krovni zakonski akt rimske države jeste Zakon XII tablica (*Leges duodecim tabularum*). Tablice sadrže norme kojima se regulišu društveni odnosi sa aspekta različitih grana prava. Osmi i deveti tablica bile su posvećene deliktima dok materija kojom se uređuje krivični postupak nije bila sadržana.

U VIII tablici je predviđena odgovornost i način kažnjavanja lica koja su počinila krađu.⁶ Pri tome, razlikuje se krađa izvršena na uobičajen način od teške krađe, izvršene pod posebnim (otežavajućim) okolnostima.⁷ Tačka 12. opravdava ubistvo učinioca ako je noću počinio krađu. Pokradeni vlasnik je mogao da ubije ovakvog lopova pod uslovom da vikom pozove susede.⁸ S druge strane, ako oštećeni tuži lopova koji nije uhvaćen na delu onda ga treba osuditi da naknadi štetu u dvostrukom iznosu (tačka 16). Krađa se pominje u kontekstu nalaženja ukradene stvari kod učinioca dela. Sledstveno tome, „po Zakonu XII tablica na trostruki iznos je kažnjavan onaj kod koga je nađena ukradena stvar (*furtum conceptum*) i onaj koji je ukradenu stvar podmetnuo (*furtum oblatum*) (tačka 15.a)”. U cilju potpunije zaštite privatne imovine, na čemu je insistirao sloj veleposednika koji se obogatilo koristeći pogodnosti ratnih osvajanja, predviđeno je surovo kažnjavanje kradljivaca, njihovo izručenje oštećenom kome je stvar bila ukradena (dužničko ropstvo), batiranje i bacanje sa Tarpejske stene za robove. Međutim, rimsko shvatanje krađe je bilo znatno šire jer je krađa u sebi uključivala utaju i proneveru.⁹

⁵ Platon, *Zakoni*, BIGZ, Beograd, 1971, 354–355.

⁶ Izvor: www.harmonius.org/sr/pravni-izvori/pravo (dostupno 1. maja 2013. godine).

⁷ Razlikovanje obične od teške krađe u *Zakonu XII tablica* možemo samo uslovno prihvatiti, jer u ovom periodu rimske istorije nije pravni sistem bio adekvatno uobličen. Nazire se postojanje krivice kroz različito kažnjavanje učinilaca za nehatno izvršeno delo, ali je to nedovoljno da bismo mogli govoriti o postojanju važnijih instituta krivičnog prava. Uostalom, rimski pravni sistem je bio daleko razvijeniji u građanskopravnoj materiji, konkretnije u stvarnom, obligacionom, naslednom, porodičnom pravu itd.

⁸ Stanojević, O., *Rimsko pravo*, Službeni list SRJ, Beograd, 1993, 299.

⁹ *Ibid.*, 300.

INKRIMINISANJE TEŠKE KRADE U SREDNJOVEKOVNIM PRAVNIM SPOMENICIMA

U srednjem veku je bila prisutna izrazita dominacija crkve i njenog načina razumevanja i deljenja pravde. Krivično pravo u srednjem veku odlikuje velika neujednačenost na normativnom polju.¹⁰ Preciznije, krivično zakonodavstvo je bilo razdeljeno u više pravnih spomenika koji su važili na teritoriji Istočnog i Zapadnog rimskog carstva ili pak u državama koje su, bar u oblasti prava, ostale izvan domašaja carske moći. Glavni pravni propisi su bili u sastavu zbirki običajnog i crkvenog prava ili u važećim zbornicima nastalim recepcijom rimskog prava. No, u pojedinim zbornicima, naročito onima iz vremena poznog srednjeg veka, pronalazimo sistematizovane krivičnopravne pojmove i institute (pokušaj krivičnog dela, nužna odbrana, umišljaj, nehat, saučesništvo itd.). Usled prevelikog obima i broja pravnih izvora nastalih u srednjem veku, što se donekle može pripisati dugom vremenskom periodu njegovog trajanja, neophodno je izdvojiti one koji imaju najjači efekat na normativno regulisanje teške krađe.

Vizantija kao Istočno rimsko carstvo predstavlja moćnu srednjovekovnu državu u kojoj su, pored izgrađenog državnog uređenja, primenjivani različiti pravni spomenici (zakoni, carske konstitucije, nomokanoni, novele, crkveno pravo itd.). Njihovo pojavljivanje vezuje se za postepeno uzdizanje vizantijske države što je uslovalo potrebu izgrađivanja adekvatnog pravnog poretka. Grupaciji najznačajnijih pravnih spomenika vizantijskog doba pripadaju: Zemljoradnički zakon, Prohiron, Sintagma Matije Vlastara, Eksavilos Konstantina Armenopolusa i dr. Zemljoradnički zakon je donet u drugoj polovini VIII veka u vreme vladavine dinastije Ikonoboraca. Ovaj zakon sadrži norme krivičnog i građanskog prava kojima se regulišu agrarni odnosi na selu. U sklopu krivičnih normi pronalazimo odredbe u kojima se propisuje strogo kažnjavanje lica koja učine krađu.¹¹

Prema odredbi čl. 22. „ako zemljoradnik za vreme oranja ukrade lopatu ili motiku, pa se to kasnije utvrdi, onda neka za svaki dan upotrebe plati po dvanaest folova. Isto tako postupiće se i sa onim koji za vreme povrtarskih radova ukrade kalemar, ili za vreme žetve – srp, ili za vreme seče šume – sekiru”. U čl. 33. propisano je da „ako se čuvar voćnjaka uhvati da krađe na mestu na kome obavlja posao, onda neka mu se oduzme zarada i jako išiba”. U čl. 34. propisano je da „ako se najamni pastir uhvati da potajno od vlasnika muze njihovu stoku i prodaje (mleko), neka se išiba i oduzme mu se zarada”. U čl. 35.

¹⁰ Nikolić, Z., Joksić, I., *Maloletnička delinkvencija – socijalnopsihološki i krivičnopravni aspekti*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2011, 124.

¹¹ Izvor: www.ius.bg.ac.rs/drahtic (dostupno 2. maja 2013. godine).

propisano je da „ako se neko uhvati da krađe tuđu slamu, neka je vrati u dvostrukoj količini”. U čl. 47. propisano je da „ako neki rob, koji često noću krađe stoku, prouzrokuje nestanak stada, vlasnik roba nadoknadiće štetu, ako je znao o krivici roba. Sam pak rob biće raspet.” U čl. 61. propisano je da „oni koji ulaze u tuđe vinograde ili voćnjake smokava radi korišćenja (plodova) neka se ne kažnjavaju. Ako to učine radi krađe, neka se išibaju i ostave bez odeće.” U čl. 68. propisano je da „onaj koji se uhvati u ambaru da krađe tuđe žito, neka bude išiban po prvi put sa sto šiba i da nadoknadi štetu; ako se uhvati po drugi put, neka se išiba i plati dvostruki iznos štete; ako se desi i treći put – neka se oslepi. Istom kaznom kazniće se i onaj, koji noću krađe vino iz buradi ili kaca” (čl. 69). Pored citiranih, Zemlji-radnički zakon sadrži još odredbi kojima se predviđaju situacije i kazne za lica koja izvrše krađu u različitim okolnostima. Ako bismo kao kriterijum za razlikovanje obične od teške krađe uzeli težinu propisane kazne, onda je moguće izdvojiti kao teže oblike krađe onda kada je ona izvršena: noću, po drugi ili treći put (recidiv), u odnosu na svojstvo učinioca (gospodar ili rob) itd. U svakom slučaju, Zemlji-radnički zakon ne poznaje eksplicitno razlikovanje obične od teške krađe, što se može pripisati vremenu u kome je nastao, načinu regulisanja društvenih odnosa i nedovoljno razvijenom pravnom poretku.

Poseban pečat na razvoj krivičnog prava u srednjem veku ostavila je nemačka država. Najznačajniji pravni spomenik toga vremena (objavljen 1532. godine) bio je *Constitutio criminalis Carolina* u pravnoj literaturi poznatiji kao Karolina.¹² Zakonik je važio na području nemačke srednjovekovne države uz određena ograničenja, koja se tiču primata krivičnog prava pojedinih nemačkih država, u odnosu na koje je imao dopunjujući, odnosno sekundarni karakter. Preciznije, propisi lokalnih feudalaca su imali prednost u odnosu na Karolinu kao opšti zakonik.¹³ Stilizacija normi sadržanih u Zakoniku, njihova sistematičnost i jasno opredeljena sadržina ukazuju nam na prisustvo zavidne pravne tehnike u odnosu na prethodne pravne spomenike feudalnog doba. Regulisani su pojedini opšti instituti krivičnog prava poput: načela krivice, saučesništva, pokušaja krivičnog dela, razloga za isključenje protivpravnosti itd. Ovaj zakon je ostvario veliki uticaj na kasniji razvoj nemačkog i drugih evropskih krivičnih zakonodavstava.¹⁴

Što se tiče krivičnog dela teške krađe pronalazimo odredbe u kojima se ovo delo jasno razlikuje od drugih (lakših) oblika krađe kojima se ugrožava

¹² Maihold, H., *Auß lieb der gerechtigkeit vnd umb gemeynes nutz willen – Die Constitutio Criminalis Carolina von 1532*, In medias res-ius.full, 2, Basel, 2006, 78.

¹³ Jovašević, D., Kostić, M., *Politika suzbijanja kriminaliteta*, Pravni fakultet, Niš, 2012, 39.

¹⁴ Babić, M., Marković, I., *Krivično pravo – opšti dio*, Pravni fakultet, Banja Luka, 2009, 49.

imovina. U samom naslovu članova, koji sadrže krivična dela teške krađe, uočljiva je težnja zakonopisaca za konkretnim navođenjem olakšavajućih ili otežavajućih okolnosti koje prate izvršenje dela. Sledstveno tome, moguće je iz Zakonika izdvojiti pojedine oblike „teške” krađe¹⁵:

– **O najništavijoj tajnoj krađi (čl. 157)** gde je predviđeno da „ako je neko prvi put izvršio krađu u vrednosti manjoj od pet guldena, a kradljivac nije bio primećen, nije bilo povike niti je uhvaćen sa plenom pre no što je stigao u skrovište, a takođe za krađu nije bilo potrebno da provaljuje ili obija, a ukradeno vredni manje od pet guldena, takva krađa je tajna i sitna. Ako takva krađa kasnije bude otkrivena i kradljivac bude uhvaćen sa ukradenim ili bez toga, tad sud treba da ga obaveže da plati oštećenom dvostruku vrednost ukradenog ako je kradljivcu to moguće. Ako kradljivac nije u stanju da plati takvu novčanu kaznu, ima se zatvoriti na neko vreme. Ako kradljivac nije u stanju da plati, a ne može da nabavi, on mora da vrati oštećenom ukradeno ili da plati ili nadoknadi vrednost ukradenog, a oštećeni ima da plati vlastima sudske troškove od sume dobijene za naknadu, ali nikako ne više nego što je ta suma. Pri otpuštanju kradljivac je dužan da plati troškove ishrane koje je imao u zatvoru i uobičajenu nagradu čuvarima zatvora za njihov trud i staranje, ako ima da plati. Povrh svega dužan je položiti večnu zakletvu da će se pridržavati opšteg mira.”

– **O još težoj, opasnijoj krađi izvršenoj prvi put provaljivanjem ili obijanjem (čl. 159)** gde je predviđeno da „ako kradljivac u gorepomenutoj krađi danju ili noću obije ili provali u nečiji stan ili ostavu ili pođe u krađu sa oružjem u nameri da onog ko mu se usprotivi rani, takva krađa se smatra opasnom, predumišljajnom krađom sa obijanjem ili provaljivanjem nezavisno od toga da li je krađa prva ili ponovljena, velika ili mala, i da li je bio primećen ili zatečen do tada ili potom. Pri krađi izvršenoj sa oružjem treba se čuvati nasilja i ranjavanja. Stoga u ovom slučaju muškarac se kažnjava vešanjem, a žena vodom ili na drugi način prema položaju lica, oceni sudije i na drugi način: vađenjem očiju, odsecanjem jedne ruke ili nekom podobnom teškom telesnom kaznom.”

– **O maloletnim kradljivcima (čl. 164)** u kome je predviđeno da „ako kradljivac ili kradljivica imaju manje od četrnaest godina ili ne mogu biti osuđeni za krađu na smrtnu kaznu bez naročitih razloga, nego će biti podvrgnuti gorepomenutim telesnim kaznama uz davanje večne zakletve. No, ako kradljivac ima blizu četrnaest godina, a krađa je velika ili su pritom otkrivene otežavajuće okolnosti tako opasne da zlodelo može nadoknaditi nedostatak uzrasta, sudija i presuditelj dužni su, kao što je gore navedeno, zatražiti savet da li treba takvog maloletnog kradljivca podvrći imovinskoj, telesnoj ili smrtnoj kazni.”

¹⁵ Trešnjev, A., *Teška krađa u teoriji i praksi*, Intermex, Beograd, 2005, 30–31.

– **O krađi izvršenoj zbog istinske gladi (čl. 166)** gde je predviđeno da „ako je neko zbog istinske gladi, koju trpi on, njegova žena ili dete, bio prinuđen da ukrade nešto od hrane, a ta je krađa bila beznačajna i brzo otkrivena: u tom slučaju sudija i presuditelji su dužni, kao što gore stoji, da traže savet. Ali ako isti kradljivac bude otpušten bez kazne, tužilac ne treba da odgovara za okrivljavanje.”

– **O krađi svetih i osvećenih predmeta na osvećenim i neosvećenim mestima (čl. 171)** gde je predviđeno da „ako neko izvrši krađu osvećenih stvari ili na osvećenim mestima, to je teža krađa nego neka druga i može da se dogodi na tri načina: prvo kad neko ukrade nešto sveto ili osvećeno na osvećenim mestima; drugo, kad neko ukrade nešto osvećeno na neosvećenim mestima; treće, kad neko ukrade neosvećenu stvar na osvećenom mestu.”

Navedeni članovi ukazuju na mogućnost blažeg tretiranja izvršene krađe usled osobitih svojstava izvršioaca ili okolnosti u kojima je krađa izvršena. U suprotnom, kvalifikacija navedenih članova (čl. 164. i 166) obuhvatala bi tešku krađu, i u skladu sa dominacijom kazne kao krivične sankcije, strože kažnjavanje. Pored materijalnih, u Zakoniku su prisutne odredbe u kojima se detaljnije govori o procesnim pitanjima, naročito onim kojima se potkrepljuje dokazna građa, kao što je stepenovanje dovoljne sumnje, pa ćemo u tom smislu izdvojiti sledeću odredbu:¹⁶

– **O dovoljnoj sumnji za krađu (čl. 43)** gde je predviđeno da „ukoliko se nađe ili se utvrdi krađeno u osumnjičenog i ukoliko je on ovo delom ili u celini posedovao, prodavao, poklanjao ili zagubio, a nije hteo da navede prodavca ili svedoka, protiv istog postoji valjana indicija za zločin, ukoliko ne dokaže da je te stvari pribavio na pravilan i nekažnjiv način. Ako je krađa izvršena naročitim otvaračem ili polugama i ako se osumnjičeni nalazio na istom mestu sa takvim opasnim otvaračima ili polugama sa kojima je krađa izvršena, a osumnjičeni je takvo lice za koje se može očekivati da učini takav zločin, treba da se primeni ispitivanje pod torturom. Ukoliko se desi naročito velika krađa i za nju bude osumnjičen neko čije je trošenje posle dela utvrđeno kao veće od imovine koja je postojala pre krađe, a osumnjičeni ne može da navede druge valjane razloge odakle mu je sumnjiva imovina, pa ako je to lice od kojeg se može očekivati zločin, onda protiv njega postoji valjana indicija zločina”.

Razumevanje zločina kao individualnog čina i teške krađe, kao naročito velike, potpuno je skladu sa duhom vremena u kome je nastao i primenjivao se opšti nemački zakonik. Način i metodi pribavljanja dokaza, kroz vršenje tor-

¹⁶ *Ibid.*, 32.

ture nad okrivljenim licem, takođe, dovoljno govore o prisustvu retributivnih elemenata, kako na nivou sprovođenja „istražnih” radnji, tako i na području izvršavanja izrečenih kazni. Najzad, zahtevanje da okrivljeni dokaže poreklo svoje imovine ukazuje nam na prisustvo svesti da je imovina bez porekla tretirana kao stečena bez pravnog osnova ukoliko se suprotno ne dokaže.

POJAM I OBLICI ISPOLJAVANJA TEŠKE KRAĐE U SREDNJOVEKOVNOJ SRBIJI

Zakonodavnu delatnost u srednjovekovnoj Srbiji neophodno je posmatrati u kontekstu političkih događaja usmerenih u pravcu nastanka i postepenog uzdizanja srpske države. Primena pravnih spomenika vezuje se za Vizantiju, običajno pravo, povelje, međunarodne ugovore itd. Delatnost mislećih ljudi u Srbiji toga vremena zasnivala se na prevođenju sa grčkog jezika vizantijskih zakona i pravila. Razvoj i dostizanje vrhunca u srpskoj državi vezuje se za vladavinu cara Dušana koji se u Skoplju krunisao za cara Srba i Grka. Kao jedan od najvećih uspeha srpske države iz ovog perioda, pored njenog značajnog teritorijalnog proširenja, smatra se donošenje Dušanovog zakonika. Međutim, i u periodu pre i posle njegovog donošenja, primenjivani su vizantijski pravni spomenici od kojih možemo izdvojiti sledeće: Zakonopravilo Svetog Save (1219), Sintagma Matije Vlastara (1335), tzv. Justinijanov zakon (XIV vek) i Zemljoradnički zakon.

Krovni pravni spomenik srpske srednjovekovne države predstavlja Dušanov zakonik koji je donet 1349. godine u Skoplju, a dopunjen 1354. godine u Seru.¹⁷ Tekst Zakonika sadržan je od normi crkvenog i običajnog prava uz recepciju pojedinih vizantijskih kodifikacija. Sa aspekta vremena u kome je donet Dušanov zakonik predstavlja napredni pravni spomenik. Krivično delo se tretira kao izrazito formalni čin, postoji nužna odbrana (čl. 86), saučesništvo u koje spada podstrekavanje, pomaganje itd. Značaj Dušanovog zakonika ogleda se u uvođenju načela legaliteta u sudski postupak prepoznatljivog u odredbi čl. 172. (O sudijama), gde je propisano „sve sudije da sude po zakoniku, pravo, kako piše u zakoniku, a da ne sude po strahu od carstva mi”.

Dušanov zakonik predviđa kolektivnu odgovornost kroz mogućnost kažnjavanja čitavog sela u sledećim slučajevima: „Selo kažnjava se vraždom za spaljivanje vukodlaka (čl. 20), potkom za boj oko granica između sela (čl. 77) i

¹⁷ Dušanov zakonik je doživeo više prepisa od kojih bismo mogli izdvojiti: Struški, Prizenski, Hodoški, Hilendarski, Šišatovački, Bistrički, Ravanički, Grbaljski, Beogradski, Karlovački, Koviljski itd.

raspom sa sudijinu sramotu (čl. 111).” U sva tri slučaja nije reč o pojedinačnim krivicama, već o krivici na strani većine seljaka, odnosno čitavog sela. Izuzetno, u slučaju paljevine, selo odgovara za čisto individualnu krivicu.¹⁸

Propisivanje krivičnih dela protiv imovine praćeno je nerazlikovanjem posebnih (lakših ili težih) oblika krađe. U tom pogledu, Dušanov zakonik znatno zaostaje u odnosu na mnogo starije ali i aktuelne pravne spomenike svog vremena. Zato nije moguće izdvojiti odredbe zakonika u kojima se mogu prepoznati teži oblici krađe već dolazi do njenog mešanja sa razbojništvom. Međutim, na osnovu teksta Dušanovog zakonika koji posedujemo, možemo izdvojiti nekoliko krivičnih dela protiv imovine:¹⁹

– **O lopovima i razbojnicima (čl. 145):** „Zapoveda carstvo mi: Po svima zemljama, i po gradovima, i po župama i po krajištima lopova i razbojnika da nije ni u čijem predelu. I ovim načinom da se ukine krađa i razbojništvo. U kojem se selu nađe lopov ili razbojnik, to selo da se raspe, a razbojnik da se strmoglav obesi, a lopov da se oslepi, a gospodar sela toga da se dovede svezan carstvu mi, da plaća sve što je učinio razbojnik ili lopov od početka, i opet da se kazni kao lopov i razbojnik.”

– **O vladalcima (čl. 146):** „Takoder, i knezovi, i promićuri, i vladalci i prestojnici, i čelnici, koji se nalaze upravljajući selima i katunima, ti svi da se kazne višepisanim načinom, ako se nađe kod njih lopov ili razbojnik.”

– **O vladalcima (čl. 147):** „Akoli su vladalci izvestili gospodare, a gospodari se napravili kao da ne znaju, da se ti gospodari kazne kao razbojnik i lopov.”

– **O razbojniku i lopovu (čl. 149):** „Ovim načinom da se kazni lopov i razbojnik dokazani. I ovakvo je dokazivanje: ako se samo lice (*corpus delicti*) uhvati u njih, ili ako ih uhvate u razbojništvu ili krađi, ili ih preda župa ili sela, ili gospodari, ili vlastela, koji su nad njima, kako je više upisano, ti razbojnici i lopovi da se ne pomiluju, nego da se oslepe i obese.”

– **O lopovu (čl. 150):** „I ako ko potera sudom razbojnika i lopova, a ne bude dokaza, da im je opravdanje železo, što je odredilo carstvo mi, da ga uzimaju na vratima crkvenim iz ognja, i da ga postavi na svetoj trepi.”

– **O gostima i o razbojnicima (čl. 160):** „Ako se gde dogodi kojemu bilo gostu, ili trgovcu, ili kaluđeru, te mu uzme što razbojnik ili lopov, ili koja god smetnja, da idu ti svi caru, da im plati car, što budu izgubili, a car da traži kefalije i vlastelu, kojima bude put predan i straže predane. I svaki gost, i trgovac, i Latinin da dohodi prvim stražama sa svim što ima i nosi, da ga provađaju, i

¹⁸ Solovjev, A., *Istorija slovenskih prava – Zakonodavstvo Stefana Dušana cara Srba i Grka*, Službeni list SRJ, Beograd, 1998, 455.

¹⁹ Izvor: www.hodocasnik.org/txt/biblioteka/dusanov_zakonik (dostupno 3. maja 2013. godine).

straža straži da ga predaje sa svim; akoli se dogodi, te što izgube, da im je porota verodostojni ljudi, što reknu po duši da su izgubili, s onim porotnicima, to da im plate kefalija i straža.”

– **O podvođenju (čl. 173):** „Vlastela i vlasteličići, koji dolaze na dvor carev, ili Grk, ili Namac ili Srbin, ili vlastelin i drugi koji bilo, ako dovede sa sobom razbojnika ili lopova, da se onaj gospodar kazni kao lopov i razbojnik.”

U citiranim članovima su prikazane situacije gde se pravi razlika u odnosu na svojstva učinioca ili žrtve odnosno oštećenog, okolnosti pod kojima je krađa izvršena, način kažnjavanja krivaca, naknadu pretrpljene štete itd. Stilizacija i sistematika odredbi u kojima se inkriminišu različiti oblici krađe, uključujući i razbojništvo i razbojničku krađu, potpuno su u duhu vremena u kojima je Dušanov zakonik donet i prostora na kome se primenjivao. Neosporiva je činjenica da je ovaj Zakonik dobrim delom preuzeo rešenja prisutna u vizantijским pravnim spomenicima. Prisustvo pravnih praznina u odnosu na različite situacije na koje je trebalo primeniti krivične odredbe pokrivane su kroz primenu pravnih spomenika koji su njemu prethodili.²⁰

ZAKLJUČAK

Imovinska krivična dela pronalazimo u najstarijim pravnim spomenicima starog veka. Pod različitim nazivima, uključujući raznorodne oblike njenog ispoljavanja, krađa je tretirana kao krivično delo kojim se narušava društveni poredak. Pri tome, u okviru krađe svrstavano je razbojništvo, razbojnička krađa, sitna krađa, krađa u ratnim uslovima, krađa gospodara, suseda itd. Zajednička odlika ovih oblika krađe ogledala se u štetnim efektima koje je proizvodila po oštećene. S druge strane, svojstvo učinioca i oštećenog lica neposredno je uticalo na kvalifikaciju dela krađe, odnosno njeno prerastanje u tešku krađu. Podsećanja radi, Hetitski zakonik je u svojim odredbama detaljnije ukazivao na prisustvo okolnosti koje krađi daju teži oblik u vizuri vremena u kome je zakonik nastao i prostora na kome je doživeo svoju primenu. U grčkom i rimskom pravu možemo uočiti izrazito diskriminatorni karakter pravnih normi koje su

²⁰ Ne možemo sa sigurnošću odrediti meru originalnosti Dušanovog zakonika zbog činjenice da su određene praznine u regulisanju važnijih oblika krađe dopunjavane primenom drugih kodifikacija poput Sintagme Matije Vlastara, odnosno skraćene Sintagme nastale kasnije. Tako je *svetotatstvo* bilo predviđeno u Sintagmi Matije Vlastara kao naročito teška krađa, dok Dušanov zakonik o tome ništa ne govori iako je u pitanju krivično delo od velike važnosti. Svetostefanska povelja, takođe, spominje *svetotatstvo*, za koje preti raspom i konfiskacijom baštine. Solovjev, *op. cit.*, 500–501.

odražavale ropski odnos i kroz njega pružale zaštitu slobodnim ljudima u smislu blažeg tretiranja njihovih kriminalnih postupaka i strožeg sankcionisanja učinilaca koji pripadaju nižim slojevima. Vršenje krivičnih dela je narušavalo, kako javne tako i privatne interese koji su opet imali karakter javnih posmatrano u današnjem kontekstu.

U srednjem veku je razvoj inkriminisanja teške krađe prisutan u pravnim spomenicima Vizantije i država koje su primenjivale njeno pravo. Grupaciji pravnih spomenika u kojima je krađu, ili pak tešku krađu moguće pronaći pripadaju Zemljoradnički zakon, Prohiron, Sintagma Matije Vlastara, Eksavilos Konstantina Armenopolusa i dr. U nemačkoj državi je bio na snazi *Constitutio criminalis Carolina* u pravnoj literaturi poznatiji kao Karolina. Njegova primena upodobljena je kroz primat krivičnih zakona pojedinih nemačkih država u odnosu na koje je imao dopunjujući i supsidijarni karakter. U srednjovekovnoj Srbiji je primenjivana kompilacija originalnih vizantijskih pravnih izvora i pravnih spomenika nastalih na njihovim temeljima. U tom pogledu, od posebne važnosti je Dušanov zakonik u kome se primena odredbi zasniva na poštovanju načela legaliteta i nezavisnosti suda od carske vlasti. U zakoniku možemo izdvojiti odredbe u kojima se na direktan način pruža zaštita imovine od njenog ugrožavanja. No, bez obzira na važnost Dušanovog zakonika, na području inkriminisanja imovinskih dela ne postoji razlikovanje obične krađe od njenih težih oblika.

LITERATURA

- Avramović, S., *Opšta pravna istorija (stari i srednji vek)*, Nomos, Beograd, 2004.
- Babić, M., Marković, I., *Krivično pravo – opšti dio*, Pravni fakultet, Banja Luka, 2009.
- Jovašević, D., Kostić, M., *Politika suzbijanja kriminaliteta*, Pravni fakultet, Niš, 2012.
- Kandić, L.J., *Odabrani izvori iz opšte istorije države i prava*, Savremena administracija, Beograd, 1988.
- Marković, Č., *Hamurabijev zakonik* (prevod), Beograd, 1925.
- Maihold, H., *Aufz lieb der gerechtigkeit vnd umb gemeynes nutz willen – Die Constitutio Criminalis Carolina von 1532*, In medias res-ius.full, 2, Basel, 2006.
- Nikolić, Z., Joksić, I., *Maloletnička delinkvencija – socijalnopsihološki i krivičnopravni aspekti*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2011.
- Platon, *Zakoni*, BIGZ, Beograd, 1971.
- Stanojević, O., *Rimsko pravo*, Službeni list SRJ, Beograd, 1993.
- Solovjev, A., *Istorija slovenskih prava – Zakonodavstvo Stefana Dušana cara Srba i Grka*, Službeni list SRJ, Beograd, 1998.
- Trešnjev, A., *Teška krađa u teoriji i praksi*, Intermex, Beograd, 2005.

THE SEVERE THEFT IN THE ANCIENT AND MEDIEVAL CENTURY

Ivan Joksic Ph. D.

Faculty of Law and Judiciary
University Business Academy in Novi Sad

Summary

One can find the crime of severe theft in the ancient legal documents. They provide for the more severe punishment for the offenders of theft, if it was followed by some of the aggravating circumstances (membership of the offender or the victim to the certain class, value of the stolen item, manner and time of commitment etc.). Often the cases which are today considered as grand larceny and robbery were declared as severe theft, or the severe theft was identified with embezzlement or attendance. This was due to the fact that ancient legal documents did not make a clear distinction between these crimes, as they do today.

In the oldest states of the Ancient Near East and their legal documents (Code of Hammurabi) there was a difference between the ordinary theft and severe theft followed by the aggravating circumstances in treating aggravating and mitigating circumstances. The later legal documents, each on its own way, regulate different situations which give an aggravating note to the theft. The severe theft was present in the oldest legal documents in Serbia, such as Dusan's Code, all the way long to the Criminal Code of the Principality of Serbia, and current Criminal Code.

This paper will shortly present some legal documents which contain provisions on the severe theft. The expose will correspond to the periodization of the history to the ancient, medieval and new century. The special attention will be given to the legal documents of the medieval Serbia, in which we may find the roots of the legal regulation of the severe theft.

Keywords: severe theft, mercenary intent, financial gain, item that belong to somebody else, punishment